PRAWORZĄDŹ MY

Политика след бурята

Антиправителствените протести от лятото на 2020 г. поставиха началото на период на остра политическа нестабилност – най-дългият период на политическа нестабилност в най-новата история на България.

Продължилите няколко месеца антикорупционни масови протести поискаха оставката на премиера Борисов (ГЕРБ) и на главния прокурор Иван Гешев. Поредица от скандали, свързани с олигарси, изпаднали в немилост пред правителството (като сенчестия бизнесмен Васил Божков), потвърдиха отдавнашните подозрения за нелегитимно влияние върху правителството, включително върху прокуратурата. Поредица от обвинения в корупция, в които беше замесен министър-председателят, и скандали за злоупотреба с власт (в които бяха замесени министър-председателят, прокуратурата, някои министри и политици) предизвикаха масовото възмущение.

Протестите доведоха до уволнението на петима министри от кабинета, включително министъра на правосъдието, някои от които бяха уволнени заради „предполагаеми връзки с Делян Пеевски" – бизнесмен и депутат от Движението за права и свободи (ДПС) – партията, представляваща етническите турци в България. Премиерът Борисов обаче не подаде оставка и завърши първия си пълен мандат. Протестите бяха подхранвани от широко разпространеното мнение, че държавата – при 12-годишното управление на ГЕРБ от 2009 г. насам – е „завладяна" от политически интереси около фигури от сенчестия бизнес. Неофициалното влияние върху управлението на номинално опозиционната партия Движение за права и свободи (ДПС) и нейния почетен председател Ахмед Доган – както и бизнес интересите около силния човек на партията, депутата Делян Пеевски, също бяха сред факторите, предизвикали обществения гняв. И все пак третият кабинет на Борисов – в коалиция с „Обединение партиоти" – оцеля (2017-2021 г.).

В основата на политическата криза, последвала протестите от лятото на 2020 г., беше кризата с върховенството на закона в страната – и по-специално проблемите с корупцията, с които страната се бори много преди присъединяването си към ЕС. Те се дължат най-вече на незавършената съдебна реформа в България. Показателно е, че едно от основните искания на протестиращите против правителството през лятото и есента на 2020 г., наред с оставката на премиера, беше оставката на силния човек в съдебната система – Главния прокурор Иван Гешев. Промяната на „начина на

управление на Борисов”,” както и реформата на съдебната система – особено поставянето на ясни граници на безконтролната власт на Главния прокурор, както и прекратяването на практиките за използване на правоохранителните и съдебните институции като „бухалки на управляващите” – бяха най-значимите приоритети в предизборните платформи на всички „протестни партии”, които се явиха на 3 парламентарни избора само за половин година през 2021 г. (април, юли и ноември). Въпреки този „припокриващ се консенсус„, обаче, „кабинет на промяната” не можа да бъде сформиран доста дълго време. Едва в края на 2021 г. се сформира кабинетът „Петков” – четворна коалиция. Основните приоритети в неговата управленска програма бяха преодоляването на кризата с върховенството на закона и ефективната борба с корупцията по високите етажи на властта.

От лятото на 2020 г. страната е в състояние на свободно падане. Политическите сътресения направиха невъзможно формирането на стабилни управленски коалиции в един фрагментиран парламент – представляващ дълбоко поляризирано общество, недоволно от управляващия елит, но и неспособно да излъчи работеща алтернатива.

Период на „бурен застой”

Периодът след протестите през 2020 г. може да бъде описан като период на „пълно със събития нищо-не-случване” в България. Страната е в състояние на такъв „застой” повече от две години. Докато Европа и светът бяха разтърсени до основи от поредица кризи – заплашваща човечеството пандемия, безпрецедентна война в сърцето на Европа – България се отдаде на безкрайни политически игри, чийто край не се вижда. За някои външни наблюдатели това описание на развитието на събитията след лятото на 2020 г. може да звучи озадачаващо: световните медии непрекъснато отразяват политическите събития в „най-бедната и корумпирана” от държавите – членки на ЕС – както страната обикновено се представя в чуждестранните медии. И все пак, въпреки политическата надпревара на свръхвисока скорост – с пет парламентарни избора в рамките на само две години (април, юли, ноември 2021 г., октомври 2022 г., април 2023 г.), 3 служебни и 2 редовни правителства, в страната не се случва много. Старите проблеми се повтарят, появяват се нови, но решения не се намират. Вътрешнополитическата нестабилност, съчетана с последиците от международните множествени кризи (COVID-19, нахлуването на Русия в Украйна, за да назовем само някои от тях), също не позволиха много положителни развития в областта на върховенството на закона в страната.

Усещането – както в страната, така и сред чуждестранните наблюдатели – е, че развитието на страната е спряло за неопределено време. Проблемите се натрупват

бързо – включително забавеното приемане от парламента на спешно необходимите законодателни промени и други политически програми, за да се получи финансиране от Фонда за възстановяване и устойчивост на ЕС след COVID-19 или да се въведат много отлаганите реформи в съдебната система, считани от партньорите на България в ЕС за предпоставка за присъединяване към еврозоната и Шенген. И все пак, тъй като редица парламенти не успяха да съставят кабинети и трябваше да бъдат разпуснати, за да се свика поредният кръг от предсрочни избори, всички тези спешно необходими законодателни решения бяха отлагани.

Българската партийна система отдавна се характеризира с висока електорална нестабилност. Това важи с особена сила за последните две години и половина, когато в парламента влязоха и дори спечелиха изборите съвсем нови политически субекти, което доведе до силно фрагментиран законодателен орган. Две са основните характеристики на партийната система в страната в момента: много висока волатилност и фрагментиран парламент в резултат на промяната на политическите предпочитания и появата и изчезването – за една нощ – на нови политически играчи.

Напоследък се наблюдава забележителна промяна в основните кливиджи в българската партийна система. Първото, доминиращо доскоро, разделение – за и против ГЕРБ и неговия начин на управление на страната, беше поставено в началото на 2013 г. с „антимонополните протести”, които бяха насочени срещу политиката на първия кабинет на ГЕРБ (2009-2013 г.) и накараха премиера Борисов да подаде оставка и да свика предсрочни избори. Тези анти-ГЕРБ настроения станаха още по-силни по време на антиправителствените протести през лятото на 2020 г. – срещу третия кабинет на Борисов. Това разделение се върти около оста „за” и „против” ГЕРБ. Онези, които се противопоставят на ГЕРБ, твърдят, че партията е донесла високи нива на корупция в страната. Периодът след присъединяването на страната към ЕС през 2007 г. се характеризираше с липса на напредък по ключови въпроси – ограничаване на корупцията, съдебни реформи за осигуряване на безпристрастна съдебна система. По отношение на икономическото развитие страната също не наваксваше толкова бързо, колкото други нови държави-членки – по-специално Хърватия и Румъния – наваксваха спрямо останалите страни от ЕС. Мнозина недоволни граждани виждаха в това не-развитие печален резултат от дефектното и корумпирано управление на ГЕРБ, които бяха на власт (с кратко прекъсване през 2013/2014 г.) в продължение на три мандата – близо 12 години. Докладите на Европейския парламент (Доклад за върховенството на закона и основните права в България), на Европейската комисия (Доклад за върховенството на закона за 2020 г.), на Съвета на Европа, както и много други, потвърждават мрачната картина и посочват, че България има постоянни проблеми с

противодействието на корупцията по високите етажи на властта, както и че не успява да гарантира независимостта на съдебната власт.

Второто разцепление се появява едва през февруари 2022 г. – след като Русия нахлу в Украйна. То е съсредоточено около про- и антируските настроения и, като производна, се върти около въпросите за интеграцията на страната в ЕС – колко дълбока и бърза да бъде тя. Това второ разделение като че ли характеризира сегашния парламент в България (формиран след предсрочните избори от април 2023 г.) в по-голяма степен от предишното про- и анти-ГЕРБ, про- и антикорупционно разцепление и е най-силно изразено по въпроса за присъединяването към еврозоната. Проруският лагер – националистическо-популистката партия „Възраждане”, която се класира на трето място на изборите през април 2023 г., и Българската социалистическа партия БСП – се противопоставят на присъединяването към Еврозоната, като „Възраждане” призовава и за референдум за въвеждането на еврото, противопоставяйки се по този начин на по-дълбоката интеграция на България в ЕС. Настоявайки за „неутралитет” по отношение на конфликта между Русия и Украйна (позиция, която споделят с президента Радев и БСП), „Възраждане” са далеч най-радикалните, тъй като призовават и за излизане от НАТО.

Управление заедно с врага

След април 2021 г. бяха сформирани две редовни правителства. Първото беше правителството на четворната коалиция на Кирил Петков – лидер на партията „Продължаваме промяната”, която спечели изборите през ноември 2021 г. То оцеля само 7 месеца – парламентът го гласува на 13 декември 2021 г., а на 22 юни 2022 г. опозицията гласува вот на недоверие срещу него. Второто е сегашното българско правителство, ръководено от професор Николай Денков (ПП-ДБ). То е сформирано от ПП-ДБ, чиято коалиция зае второ място на изборите през април 2023 г. и бе гласувано от парламента през юни 2023 г.

И двете правителства бяха трудни за съставяне, тъй като изискваха от участващите в тях партии да управляват с това, което се възприема от техните поддръжници като „враг”.

Преди да опишем по-подробно политическата траектория на тези кабинети, трябва да споменем, че политическият блокаж в страната се дължи на фрагментацията в парламента, но не по-малко важно – на политическата изолация на ГЕРБ. Партията на Бойко Борисов успява да спечели изборите (на 3 от 5-те избори в рамките на две години – април 2021 – април 2023 г., ГЕРБ бяха победители), но не успява да състави

правителство. Така например ГЕРБ спечели редовните парламентарни избори на 4 април 2021 г., но се провали в съставянето на правителство. Тя не можа да прекъсне политическата си изолация, въпреки че ДПС – най-малко „придирчивата" от парламентарно представените партии – на няколко пъти изрази готовност да помогне на ГЕРБ и заедно да съставят правителство. ГЕРБ обаче не бяха склонни да съставят явна коалиция с ДПС – след всички обвинения за задкулисни тайни договорки между ГЕРБ и ДПС и, което е още по-тревожно, след обявяването през юни 2021 г. от Министерството на финансите на правителството на САЩ на санкции по глобалния закон „Магнитски" срещу депутата от ДПС Делян Пеевски. Това действие на правителството на САЩ само потвърди широко споделяните от обществото подозрения за корупционни сделки с участието на политици и бизнесмени около ДПС – и не само. По този начин ДПС беше потвърдено като партньор, който трябва да бъде избягван. Тези събития поставиха под въпрос дългогодишната позиция на ДПС като незаобиколим партньор в разпокъсаната и нестабилна българска политическа система – позиция, спечелена от неговия лидер Ахмед Доган още в началото на прехода. ГЕРБ спечели още два пъти изборите – през октомври 2022 г. и април 2023 г., но отново не можа да състави правителство – дори подкрепата на ДПС не беше достатъчна във фрагментираните парламенти след тези избори.

Основното обещание на краткотрайния кабинет „Петков", сформиран в края на 2021 г., беше да се възстанови държавата и да се ограничи влиянието на задкулисния бизнес върху публичните политики и обществените поръчки. Този кабинет се роди, след като предсрочните избори през ноември 2021 г. бяха спечелени от още един новак – новосформираната политическа формация (регистрирана като партия много по-късно) „Продължаваме промяната" (ПП). Предсрочните избори през юли 2021 г. също бяха спечелени от нов политически играч – партията „Има такъв народ" (ИТН), ръководена от телевизионния водещ и шоумен Слави Трифонов. През лятото на 2021 г. ИТН се опитаха да съставят правителство на малцинството, без да договорят условията за подкрепа с останалите „партии на протеста", които се кандидатираха със същия билет за „промяна на режима на управление на Борисов". Тъй като ИТН отказа да подкрепи опитите на другите „партии на протеста" в парламента да съставят правителство, бяха свикани предсрочни избори за ноември – за да съвпаднат с изборите за президент и вицепрезидент. През ноември 2021 г. действащият президент Румен Радев беше преизбран с 65.8% от гласовете на втория тур на президентските избори. Радев, като независим кандидат беше подкрепен от Българската социалистическа партия (БСП), от „Продължаваме промяната" (ПП) и от анти-елитната популистка „Има такъв народ" (ИТН).

На 13 декември 2021 г. новоизбраният парламент избра Кирил Петков, съпредседател на ПП, за министър-председател. Съпредседателите на ПП – Кирил Петков и Асен Василев – бяха ключови министри в служебния кабинет на Стефан Янев, назначен от президента Румен Радев, след като на изборите през април 2021 г. не бе излъчено редовно правителство. Новата формация ПП успя да състави правителство – четворна коалиция. Това, което ги държеше заедно, беше статутът им на „партии на протеста", спечелен по време на участието и подкрепата им за протестите срещу ГЕРБ през 2020 г. Всички партии от кабинета също така твърдяха, че се ангажират с дълбоки реформи и нов начин на управление, който радикално да скъса с „начина на управление на Борисов„. И все пак коалицията зад кабинета „Петков" бе идеологически много разнородна – в нея влизаха либерали, зелени, консерватори, социалисти и дори популистите от ИТН на Слави Трифонов. Участието в правителството на Петков на Българската социалистическа партия – наследник на комунистическата партия, управлявала страната от 1945 до 1989 г., беше особено проблематично за електората на коалиция „Демократична България", симпатизантите на която са убедени антикомунисти, и винаги са виждали в БСП основен опонент.

Сред преките причини за падането на кабинета „Петков" беше отказът на премиера (и на финансовия му министър Асен Василев) да изплати над два милиарда лева на пътностроителни фирми. Тези компании бяха подписали договори с предишното правителство (ГЕРБ), без да преминат през подходящи, открити и конкурентни процедури за възлагане на обществени поръчки – вместо това използваха т.нар. инхаус договарянеСкандалът в Министерския съвет между министъра на финансите Асен Василев (ПП) и министъра на регионалното развитие и благоустройството Гр. Караджов (ИТН) относно тези плащания предизвика правителствената криза, тъй като ИТН оттегли своите министри. Друг скандал, който също допринесе за падането на правителството, беше фитосанитарният граничен контрол на граничния пункт с Турция при Капитан Андреево. Контролът беше оставен от предишното правителство (ГЕРБ) за дълги години в частни ръце, което доведе до некачествен контрол на границата с ЕС (което твърдение по-късно беше потвърдено от Европейската комисия). И в двата случая се подозираше, че бизнес и политически интереси, свързани с ГЕРБ и ДПС, са изиграли роля за падането на правителството на Петков.

Нестабилността на правителството на Петков обаче има по-дълбока причина. Тя беше свързана с позицията на БСП по новопоявилото се разцепление, споменато по-горе – по отношение на правилния отговор на нахлуването на Русия в Украйна. БСП се противопоставяше на санкциите на ЕС срещу Русия с аргумента, че те вредят повече на ЕС, отколкото на Русия, и, което е по-важно, категорично се противопоставяше на

изпращането на каквото и да е военно оборудване в подкрепа на усилията на Украйна. Няколко пъти вицепремиерът Корнелия Нинова – лидер на БСП – заплаши, че ще се оттегли от правителството, ако то гласува за изпращане на оръжие – или каквото и да е военно оборудване – на Украйна. Тази заплаха принуди правителството да смекчи позицията си, като парламентът гласува изпращането на „военно-техническа помощ, но не и директно оръжие или боеприпаси" в помощ на Украйна. Още по време на тези тежки преговори беше известно – а по-късно и публично потвърдено – че България е сред най-големите износители на оръжия и боеприпаси за Украйна. И все пак това беше направено по таен начин, за да се успокоят „умиротворителите" от БСП, президента Радев, партия „Възраждане" и други, които бяха – и все още са – категорично против „удължаването на войната" чрез изпращане на оръжие на Украйна. Президентът Радев стигна дотам, че обвини Украйна, че „настоява да води война срещу Русия" – военни действия, които България според него не бива да подкрепя. Изявлението на Радев предизвика международен скандал, но все пак отразява една широко споделяна в обществото позиция, която БСП наложи, като заяви, че изпращането на оръжие на Украйна въвлича България във войната, както и я удължава. Така оръжията и боеприпасите номинално бяха изпращани в трети страни (Полша) с подписа на самата Нинова като министър на икономиката и промишлеността. Лицемерната позиция на кабинета и двуличието на вицепремиера Нинова обаче не можаха да спасят правителството. На 22 юни 2022 г. кабинетът на Петков бе свален, след като по инициатива на ГЕРБ парламентът гласува първия успешен вот на недоверие в българската история. Срещу кабинета на Петков гласуваха 123 души, а в подкрепа – 116 народни представители.

След като ГЕРБ не успя да състави ново правителство, в началото на август 2022 г. парламентът бе разпуснат, и за октомври бяха насрочени нови предсрочни парламентарни избори. Изборите бяха спечелени от ГЕРБ – въпреки това след 3-месечни неуспешни опити за съставяне на правителство бяха свикани нови избори за април 2023 г. Те отново бяха спечелени от ГЕРБ, но за четвърти път в рамките на 2 години ГЕРБ не успя да състави коалиционно правителство.

Коалицията ПП-ДБ, която остана втора на изборите през април 2023 г., се съгласи да състави кабинет с подкрепата на ГЕРБ. Ръководен от професор Николай Денков, виден български физикохимик, той е окомплектован предимно с министри, назначени от ПП, още няколко – от Демократична България и един – от ГЕРБ. Бе договорено, че премиерският пост ще бъде поделен на ротационен принцип: след 9 месеца Мария Габриел от ГЕРБ, бивш еврокомисар, а понастоящем вицепремиер и външен министър на България, ще заеме премиерския пост.

Така получената правителствена конструкция е особено неспабилна, тъй като и ПП-ДБ, и ГЕРБ се опитват да убедят симпатизантите си, че не са в коалиция – тъй като в очите на своите привърженици те са си заклети врагове. ГЕРБ дори стигнаха дотам да кажат, че са „управляваща опозиция„. Подигравателно кабинетът е наричан „сглобка” (след изтекъл SMS от неформалния говорител на ПП Лена Бориславова) или дори „некоалиция”. Политическият сезон – с предстоящите местни избори в края на октомври – допълнително допринася за неговата нестабилност.

А какво става с върховенството на закона?

Безспорно има сериозни основания за съставяне на кабинет около проевроатлантическите приоритети на партньорите от ПП-ДБ и ГЕРБ, които са единодушни, че присъединяването към еврозоната и Шенгенското пространство са на първо място в техните списъци с приоритети. Още по-важни са аргументите, че бе задължително да се сформира стабилно редовно правителство, което да спре безкрайния цикъл от безплодни избори. Също така бе наложително да се спре дългият период на служебни правителства, назначавани от президента Радев. Те управляваха страната без парламентарен контрол (според българската Конституция парламентът се разпуска, когато не успее да избере редовно правителство, президентът насрочва нови избори и назначава служебно правителство, което да ги организира и управлява до избирането на редовно правителство от новия парламент). Назначени от президента-русофил Радев (който в предизборната кампания дори отбеляза, че „Крим, разбира се, е руски”), с колебливите си позиции по войната в Украйна – особено по отношение на санкциите на ЕС срещу Русия и изпращането на оръжие в Украйна – тези правителства допринесоха за международната изолация на България.

Освен това и ГЕРБ, и ДПС, които подкрепиха в парламента гласуването за съставяне на кабинет, се съгласиха да подкрепят и конституционните промени, предложени от ДБ, които са насочени към така необходимата дълбока съдебна реформа. През юли трите партии внесоха проект за изменение на Конституцията, за който разполагат с необходимото конституционно мнозинство.

И все пак събитията, които доведоха до това партньорите от ПП-ДБ и ГЕРБ да се договорят за „ротационния” кабинет Денков-Габриел, оставят лош привкус на задкулисна сделка. Пораждат се и съмнения относно мотивацията зад – но и посоката на – планираните конституционни промени и доколко успешна ще бъде съдебната реформа.

Положително е, че след много години неуспешни опити през юни 2023 г. най-накрая

беше въведен механизъм за разследване на главния прокурор – и по този начин беше ограничена неконтролируемата власт на най-силната фигура в съдебната система – тази на Главния прокурор. Това беше предшествано от премахването – година по-рано – на специализираната система на наказателното правосъдие – Специализирани съд и прокуратура. Тези органи често са били използвани като „бухалки" на правителството срещу неговите опоненти. Злоупотребата с власт – както и липсата на положителни резултати от дейността им – са сред основните аргументи за разпускането им. На 12 юни 2023 г. – след няколко неуспешни опита, главният прокурор Иван Гешев също бе окончателно отстранен от длъжност. Висшият съдебен съвет гласува затова (16 на 4), като посочи като причина за решението си, че „с цялостното си поведение Иван Гешев уронва престижа на съдебната власт".

Няколко дни след като Гешев бе отстранен от длъжност, един от заместниците му – Борислав Сарафов – бе назначен за временно изпълняващ функциите Главен прокурор от Прокурорската колегия към ВСС. Това назначение беше критикувано за неспазване на процедурата – и беше оспорено от министъра на правосъдието, но ВСС отказа да обяви нова процедура. По-важното е, че бяха изразени опасения, че Сарафов е назначен, за да забави съдебната реформа, вместо да я насърчи, и че неговото назначение е избор на кръгове, разочаровани от непокорството на Иван Гешев и нуждаещи се от нов, по-лоялен Главен прокурор. Гешев беше помолен да се оттегли, но бе отказал да го направи, като демонстрира зрелищна арогантност, която предизвика изслушването във ВСС, довело в крайна сметка до уволнението му. Поредицата от събития, довели до това уволнение, включваше и взрив на пътя, по който минава колата му. Дали това е било покушение срещу живота му, не е ясно и до днес. Иван Гешев наняколко пъти е заявявал, че е има заплахи за живота му. На няколко пъти, когато се е обсъждало уволнението му, той публично е заявявал, че това ще направи щастливи мафията, олигарсите и т.н. В опитите си да договори оцеляването си на поста, Гешев „активира" стари разследвания срещу Борисов и други важни политически фигури (бившия премиер Кирил Петков, депутат от ГЕРБ, бивш депутат от ИТН), като поиска от парламента да ги лиши от имунитет. Тези действия потвърдиха отдавнашното подозрение, че прокуратурата държи важни разследвания срещу високопоставени политици „на трупчета", за да ги активира отново, когато това е политически целесъобразно.

И накрая, често изтъкваната теза, че ГЕРБ се е съгласила да подкрепи правителство, водено от ПП ДБ, само за да гарантира, че Борисов няма да бъде лишен от имунитет от парламента, е несъстоятелна. И все пак остава вярно, че съставянето на правителство с подкрепата на ГЕРБ допринесе за преодоляване на политическата изолация на ГЕРБ

и помогна за изчистването на Борисов от репутацията му на партньор, който трябва да бъде избягван. Дали нестабилната формация на кабинета Денков-Габриел ще оцелее – и което е по-важно, дали обещаните конституционни промени ще се осъществят – остават отворени въпроси. Остават открити и въпросите какво ще се случи със съдебната реформа и дали България най-накрая ще развие добре функционираща правова държава.

Ruzha Smilova, Centre for Liberal Strategies